

УДК 338.48 + 379.85

JEL Classification: L83; Q01

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.02.026>

Олена ГАРАЩУК,

доктор економічних наук, професор,
начальник відділу комунікацій та міжнародного співробітництва
Державної служби якості освіти України,
вул. Ісаакяна, 18, м. Київ, 01135, Україна,
e-mail: mon7@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Віра КУЦЕНКО,

доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник
відділу природно-техногенної та екологічної безпеки
Державної установи «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»,
бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна,
e-mail: kutsenkovira@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/000-0003-3102-0744>

**ФОРМУВАННЯ ТРЕНДА ЕКОЛОГО-БЕЗПЕЧНОГО СОЦІАЛЬНОГО
СЕРЕДОВИЩА – ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
(НА ПРИКЛАДІ ТУРИЗМУ)**

Гаращук О., Куценко В. Формування тренда еколого-безпечного соціального середовища – важливої складової сталого розвитку (на прикладі туризму). *Вісник економіки*. 2021. Вип. 2. С. 26–38. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.02.026>

Garaschuk O., Kutsenko V. (2021). Formuvannia trendu ekolooho-bezpechnoho sotsialnoho sere dov yshcha – vazhlyvoi skladovoi staloho rozvytku (na prykladi turyzmu) [Formation of the trend of ecologically safe social environment - an important component of sustainable development (on the example of tourism)]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 2, 26–38. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.02.026>

Анотація

Вступ. Характерною рисою сьогодення є погіршення екологічної ситуації, що обумовлює необхідність формування еколого-безпечного середовища як важливої складової сталого розвитку. У зв'язку з цим набуває актуального значення туристична сфера, зокрема екологічний туризм, що становить один з провідних видів економічної діяльності, що мають забезпечувати екологічне спрямування економічного розвитку. Для розвитку туристичної сфери сьогодні наявні як сприятливі, так і несприятливі чинники.

Мета. Дослідження присвячено обґрунтуванню науково-практичних засад, застосування яких забезпечить діяльність сфери туризму в контексті реалізації екологічних вимог сталого розвитку.

Результати. Розкрито сутність та значення еколого-безпечного соціального середовища, необхідного для забезпечення в країні сталого розвитку. Визначено місце в цьому процесі туристичної сфери, зокрема екологічного туризму, а також види природних ресурсів, на базі яких діє останній. Подається бачення основних функціональних напрямів діяльності в сфері екологічного туризму та інфраструктурних компонентів туристичної індустрії.

Основна увага в аспекті досліджуваної проблематики приділена пошуку шляхів збереження та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Особливий наголос зроблено на екологічному вихованні (перш за все дітей, підлітків, молоді) та обґрунтуванні основних завдань екологічної політики в контексті забезпечення сталого розвитку. Враховані також проблеми, пов'язані з впливом екологічної ситуації на стан громадського здоров'я. Запропоновані теоретико-методологічні підходи до формування тренда подальшого посилення взаємозв'язку екології, економіки та суспільства в умовах імплементації європейських екологічних стандартів у національне законодавство.

Перспективи. Потребує подальших досліджень питання визначення напрямів конкретних заходів щодо розвитку туристичної сфери, що здійснюються з урахуванням наявних суспільно-економічних передумов та спрямованих на формування еколого-безпечного соціального середовища як важливої складової сталого розвитку.

Ключові слова: екологія; економіка; суспільство; сталий розвиток; екологічне виховання; туристична індустрія.

Формули: 0, **рис.:** 3, **табл.:** 1, **бібл.:** 15.

Olena GARASHCHUK,

Ds (Economics), Professor,

Department head of Communications and International Cooperation

State service of education quality of Ukraine,

18 street Isaakyan, Kyiv, 01135, Ukraine,

e-mail: mon7@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Vira KUTSENKO,

Ds (Economics), Professor, Honored Scientist of Ukraine,

Chief Researcher of Department of Natural-Technogenic and Environmental Safety

Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

60 boulevard Tarasa Shevchenka, Kyiv, 01032, Ukraine,

e-mail: kutsenkovira@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/000-0003-3102-0744>

FORMATION OF THE TREND OF ECOLOGICALLY SAFE SOCIAL ENVIRONMENT AS IMPORTANT COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT (OF THE EXAMPLE OF TOURISM)

Abstract

Introduction. A characteristic feature of our time is the deterioration of the ecological situation, necessitating the formation of an ecologically safe environment as an important component of sustainable development. In this regard, the tourism sector and ecological tourism in particular, which is one of the leading types of economic activity that provide an ecological direction of economic development, is gaining momentum. Today there are both favorable and unfavorable factors for the development of the tourism sector.

Purpose of the research. The study is devoted to the substantiation of the scientific and practical foundations, the application of which will ensure the activities of the tourism sector in the context of the implementation of the environmental requirements of sustainable development.

Results. The essence and significance of an ecologically safe social environment, necessary to ensure sustainable development in the country, is revealed. It highlights the place in this process of the tourism sector in general and ecological tourism, in particular, as well as the types of natural resources on the basis of which this area operates. A vision of the main functional areas of activity in the field of ecological tourism and infrastructure components of the tourism industry is presented.

The main attention in the aspect of the investigated problematics is paid to the search for ways of preserving and rational use of natural resource potential. At the same time, special emphasis is placed on environmental education – primarily children, adolescents, youth and the substantiation of the main tasks of environmental policy in the context of ensuring sustainable development. Problems associated with the impact of the environmental situation on the state of public health are also taken into account. The proposed theoretical and methodological approaches to the formation of a trend to further strengthen the relationship between ecology, economy and society in the context of the implementation of European environmental standards in national legislation.

Perspectives. Further research is required on the issues of determining the directions of specific measures for the development of the tourism sector, carried out taking into account the existing socio-economic prerequisites and aimed at creating an ecologically safe social environment as an important component of sustainable development.

Keywords: ecology; economy; society; sustainable development; environmental education; tourism industry.

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 1, bibl.: 15.

Людство здатне зробити розвиток стійким – забезпечити задоволення потреб таким чином, щоб не піддавати ризику здатність наступних поколінь задовольняти власні потреби.

Гру Харлем Брундтланд

Постановка проблеми та її актуальність. В Україні останнім часом простежується загострення екологічної ситуації, відповідно зростає необхідність формування екологобезпечного соціального середовища – важливої складової сталого розвитку країни. У забезпеченні умов для досягнення зазначеного сьогодні важлива роль відводиться туристичній сфері, зокрема її сегменту, який має екологічне спрямування.

На це вказують дані офіційної статистики, згідно з якими простежується тенденція зростання попиту на туристичні послуги (виняток становить період поширення епідемії коронавірусу), що зумовлено:

- зміною в структурі попиту та споживання, в результаті чого в структурі споживання зростає частка послуг;
- підвищенням продуктивності праці, що забезпечує збільшення вільного часу населення, що стимулює розвиток різних видів дозвілля;
- зростанням добробуту населення, відповідно до яких збільшується споживання туристично-рекреаційних послуг;
- активним розвитком інформаційних технологій, що зумовлює виникнення нових видів діяльності;
- активізацією конкуренції на ринку послуг, яка стимулює виробництво послуг, потрібних споживачам тощо.

Варто враховувати, що у світі загалом погіршується екологічна ситуація, значного розвитку набувають галузі, що негативно впливають на стан довкілля, а отже, на якість ресурсного потенціалу туристичної сфери.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам розвитку туризму в контексті екологічних вимог значну увагу в своїх дослідженнях надають: О. Ареф'єва, З. Варналій, О. Власюк, Л. Герасимчук, Н. Герасимчук, І. Зорін, Є. Ільїна, Т. Каверіна, М. Кафарський, В. Кириленко, В. Крачило, В. Литвин, С. Роніс, С. Савост'янова, В. Смолій, Д. Ушаков, В. Федорченко, В. Цибух, А. Ярош та інші.

Проте проблеми, пов'язані із визначенням тренда формування еколого-безпечного соціального середовища в Україні та забезпеченням сталого розвитку, є актуальними. Їхня невирішеність призводить до низького рівня виявлення як екологічного, так і економічного ефекту.

Мета дослідження. Тому метою нашого дослідження є обґрунтування науково-практичних засад, застосування яких забезпечить успішне вирішення зазначених проблем.

Виклад основного матеріалу. В процесі нашого дослідження виявлено, що основні показники, які характеризують стан соціального середовища в Україні знаходяться в зоні критичності, а це потребує серйозних якісних змін у соціальній системі. Важливою складовою останньої є сфера туризму, зокрема екологічного.

В українському енциклопедичному словнику-довіднику з туризму поняття «туризм» подається як: тимчасовий виїзд людей; діяльність осіб, що подорожують поза межами свого постійного середовища до одного року; економічне явище, що охоплює попит, пропозиції та туристичний продукт; особливості форми пересування людей; вид подорожі; популярні форми організації відпочинку; галузь господарської діяльності; сегмент ринку; сукупність усіх видів діяльності щодо організації та здійснення туристично-екскурсійної справи [1, с. 315–317].

Екологічний туризм – це природно-орієнтована сфера діяльності, що використовує природні ресурси не лише для свого здійснення, а й забезпечує дбайливе ставлення до природного середовища, недопущення руйнування довкілля.

Головною метою екологічного туризму, на думку Н. Герасимчука, є відкриття дикої природи, пізнання традицій і культури певної місцевості. Розвиток екотуризму має не лише сприяти збереженню навколишнього середовища, а й створювати нові робочі місця, знижуючи відплив молоді за межі України [2].

Це означає, що шлях до сталого розвитку має лежати через збереження природних ресурсів та їхнє раціональне використання з урахуванням екологічних вимог, а також через формування екологічної безпеки природного середовища, збереження екосистеми. Відповідно соціально-економічний розвиток має здійснюватись без шкоди для розвитку та охорони довкілля, на користь сучасних та майбутніх поколінь, з метою реалізації прав людини на здорове і повноцінне життя у гармонії з природою тощо [3].

Екологічний туризм – це складова індустрії туризму, де виробляється значна частина валового внутрішнього продукту, де функціонує велика кількість робочих місць та відбуваються значні витрати споживачів. Адже сам екологічний туризм є великим споживачем енергії, води, інших природних ресурсів, сприяє розвитку економіки.

За даними міжнародної природоохоронної організації Conservation International, скажімо, у 90-х роках минулого століття темпи приросту показників екотуризму становили 30%, а туризму загалом – 5%. І це при тому, що лише в 1990 р. екологічному туризму було надано офіційний статус, а в США було створено Стенфордський інститут екологічного туризму. 2002 р. ООН оголосив Міжнародним роком екологічного туризму, девізом якого став вислів «Екологічний туризм – ключ до сталого розвитку» [3].

Іншими словами, екологічний туризм – це напрям рекреаційної діяльності, спрямованої на забезпечення гармонійних відносин між:

- туристами;
- туроператорами;
- природним середовищем і місцевими громадами, що реалізується через екологізацію всіх видів туристичної діяльності, виконання багатьох функцій, у тому числі тих, що сприяють перш за все зміцненню здоров'я туристів (табл. 1).

Таблиця 1

Основні функціональні напрями екологічного туризму

Основні функції екологічного туризму	види екологічного туризму	організаційно-оздоровчі
		освітньо-оздоровчі
		спортивно-оздоровчі
	способи здійснення екологічної туристичної діяльності	відпочинок на природі
		відпочинок в екологічно чистій місцевості
		подорожі в чистому природному середовищі

Джерело: наведено на основі авторських досліджень і узагальнень.

Наразі дослідження екологічних аспектів туристичної діяльності є вельми актуальним. Для досягнення мети реалізації своєї оздоровчої функції екологічний туризм передбачає забезпечення туристів:

- харчуванням екологічно чистими продуктами;
- гарантіями якості екологічно чистої продукції шляхом здійснення контролю за її відповідністю екологічним вимогам;
- відпочинком в екологічно чистій місцевості;
- подорожжю (бажано пішохідною) по чистій дикій природі;
- підвищенням конкурентоспроможності екологічно-туристичних послуг;
- досягненням санітарно-гігієнічних норм, норм безпеки для відпочиваючих та їхнього майна [4].

Для забезпечення вищезазначеного Україна володіє потужним екотуристичним потенціалом, який охоплює: 4 біосферні та 12 національних природних парків; 70 тис. річок; 30 тис. озер; значні лісові масиви тощо [5; 6; 7].

Варто зазначити, що туристичні подорожі рідним краєм є також дієвим засобом патріотичного виховання молоді, прищеплення в неї почуття любові до рідної країни [8, с. 39].

Під час турів до національних парків, інших природних територій туристи отримують цікаву інформацію про природу.

Розвиток екологічного туризму є своєрідною відповіддю на потреби розробки екологічно розумної й економічно привабливої політики використання вищезазначених ресурсів і спрямований на:

- збереження біологічної та ландшафтної різноманітності й привабливості природних територій;
- сприяння сталому соціально-економічному розвитку;
- ефективне використання екологічно свідомих туристів у природоохоронних заходах, а також у розвитку туристичної індустрії.

Відповідно до Закону України «Про туризм», туристична індустрія – це сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності, що забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів (рис. 1).

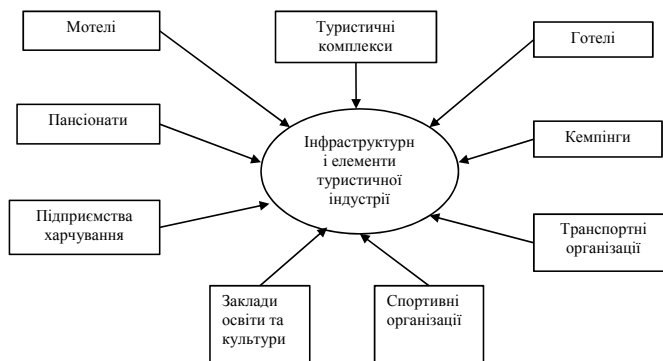

Рис. 1. Інфраструктурні складові туристичної індустрії

Джерело: розроблено авторами.

Розрахунки свідчать, що туристична сфера належить до найбільш рентабельних сфер економіки з мінімальним терміном окупності; невеликими стартовими інвестиціями; високою прибутковістю; значним пізнавальним соціально-економічним і культурним впливом на розвиток країни.

Багатоскладовим є й екологічний туризм (рис. 2).

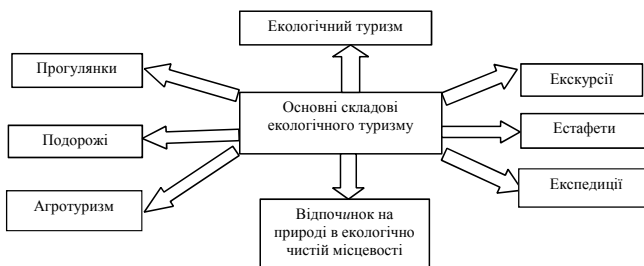

Рис. 2. Основні види діяльності екологічного туризму

Джерело: розроблено авторами.

Кожна із складових екологічного туризму має сприяти не лише обслуговуванню населення, а й забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток країни. Цей процес в Україні характеризується наявністю суттєвих перешкод, зокрема в процесі переходу до ринкових відносин. Сталий розвиток, як свідчить практика, потребує оптимального поєднання як ринкових механізмів, так і цілеспрямованих заходів державного регулювання, у тому числі використання ресурсного потенціалу, який становить основу розвитку екологічного туризму, адже неефективне використання зазначеного потенціалу зумовлює виснаженість та деградацію природних ресурсів.

Тому у забезпеченні сталого розвитку важливо перш за все дотримуватись таких принципів:

- люди мають право на здорове і повноцінне життя у гармонії з природою;
- нинішній соціально-економічний розвиток країни потрібно здійснювати без шкоди для розвитку та охорони довкілля, на користь сучасного та майбутніх поколінь;
- реалізація екологічних проєктів забезпечується в інтересах спільнот у масштабах від локальних територіальних громад до державних і наддержавних утворень;
- екологічна адаптивність, що передбачає оцінювання міри розвиненості запасів екологічної безпеки в межах ринкового середовища, реалізації відповідних орієнтирів у практиці функціонування всіх сфер туристичної діяльності;
- оптимальність та ефективність, що передбачає врахування обмеженості ресурсів забезпечення екологічної безпеки, що сприяє ефективному використанню природних ресурсів;
- екологічна орієнтованість, тобто спрямування діяльності на формування еколого-безпечного середовища [9; 10].

Подолання знищення довкілля, досягнення екологічної безпеки є запорукою довготривалого сталого розвитку, а відтворення природних ресурсів – це головний чинник формування екологічно безпечного середовища. Останнє характеризується певною стабільністю, а також можливістю людей, суспільства, держави, світового співтовариства своїми діями виявляти, запобігати, послаблювати, ліквідувати

виклики та загрози, здатні негативно впливати чи унеможливлювати їхнє життя і розвиток.

Загроза становить реальну ознаку небезпеки, що виступає базовою конструкцією, яка поєднує між собою інші компоненти небезпеки. Загроза може бути зумовлена технічними, природними, соціальними та економічними чинниками. Зменшенню негативного впливу останніх, як показує досвід, сприяє:

- постійне здійснення моніторингу екологічних інтересів населення;
- розбудова екологічно орієнтованої економіки;
- зміцнення матеріально-технічної бази виробництва.

Адже екологічні загрози нерідко пов'язані з техногенними загрозами, що виникають внаслідок аварій, які супроводжуються мимовільним виходом у навколишній простір речовин або енергії (транспортні аварії, пожежі, вибухи тощо).

Тобто, безпеку життєдіяльності створюють чинники як природного, так і антропогенного характеру, що перебувають у природному середовищі, на виробництві, в побуті. У повітрі, воді, ґрунті є безліч мікроорганізмів, які нерідко викликають масове розповсюдження захворювань, сприяють поширенню інфекційних захворювань, які суттєво перевищують загальний рівень захворювань. А це означає, що останні нерідко виникають у результаті наявності несприятливих екологічних умов.

До природно-екологічних небезпек належать епідемії інфекційних захворювань. Лише в Україні фіксується 9 млн випадків таких захворювань.

На останні показники впливають також низький життєвий рівень населення, в тому числі незадовільні житлові умови. Найвищий рівень захворюваності в нашій країні простежується в Київській, Рівненській, Херсонській, Житомирській, Черкаській і Чернівецькій областях. До речі, найчастіше хворіють особи від 20 до 49 років. Чоловіки хворіють і помирають у 7 разів частіше, ніж жінки.

Зниження зазначених показників є гострою проблемою. Успішному вирішенню вказаної проблеми має сприяти:

- вдосконалення екологічних характеристик продукції, яку споживає населення;
- перехід у господарській діяльності до наукоємного виробництва;
- посилення екологізації виробництва тощо.

Ефективність використання ресурсів для забезпечення екологічної безпеки зростає в умовах створення спеціальних технопарків, інкубаторів, тобто організаційних структур для підтримки фахівців, що бажають професійно посилити екологізацію виробництва. Водночас фахівці мають бути мотивовані здійснювати зазначене.

Практика свідчить, що мотиваційний процес виникає на основі потреби та інтересів людини і корелюється, з одного боку, з цілим спектром особливих якостей і цільових установок, тобто з життєвим і виробничим досвідом людини, її професійними та фізіологічними можливостями, з бажаними, очікуваними результатами власних дій, а з іншого – з техніко-технологічними умовами й можливостями виробництва, в якому вона бере участь, його організацією, адекватністю дій керівників, поведінки працівника у виробничому процесі й навіть із реакцією з боку навколишнього соціального середовища. Механізм мотивації характеризується мобільністю та охоплює комплекс важелів і засобів, які спонукають людину до відповідних дій чи до їх посилення.

Особливо важливими мають бути дії, спрямовані на створення екологічно безпечного середовища в процесі будівництва житла, яке має створити комфортне перебування населення в будівлі та сприяти зниженню негативного впливу на довкілля.

Досвід такого будівництва зумовлює ефективне використання енергоефективних технологій, що сприяють зниженню споживання води, електроенергії та теплових ресурсів; скорочення відходів і викидів під час експлуатації означених будівель. Вказаний досвід будівництва доволі поширений в Австралії, Новій Зеландії, Канаді, Німеччині, Великобританії, США, Японії та Індії. Завдяки такому підходу в названих країнах досягається зниження споживання енергоресурсів на 25%, води – на 30%.

Водночас практика проживання в таких будівлях також сприяє:

- збереженню та зміцненню здоров'я жителів;
- комфорту мешканців будинку чи працівників в екологічному офісі;
- підвищенню працездатності останніх за рахунок поліпшення якості повітря в приміщеннях тощо.

Це підкреслює наявність тісних зв'язків між екологічним станом довкілля і здоров'ям населення. Зокрема встановлено, що згідно з дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я, стан здоров'я населення на 20% залежить від стану довкілля. В Україні частка захворювань, пов'язаних з органами дихання у загальній захворюваності населення, перевищує 40%. Використання неякісної води призводить до зниження загальної резистентності організму, зумовлює до 20% усіх хвороб органів травлення, інфекційних і паразитарних хвороб.

Тому досягнення екологічної безпеки в Україні є вкрай важливою й гострою проблемою. У зв'язку з цим у стратегії «Європа 2020» була визначена необхідність:

- запровадження «зеленого компоненту» прямих платежів і підтримку господарств, які дотримуються правил співвідношення культур у сівозміні, дотримання зони екологічного комфорту з метою захисту й поліпшення біорізноманіття відповідно до програми «Природа 2000»;
- введення штрафних санкцій за недотримання правил і норм озеленення відповідно до положень регламенту ЄС № 1306 (2013);
- здійснення заходів щодо «консервації» частини сільгоспугідь у вигляді заповідників або регіональних резервацій, які, за необхідності, можуть надаватись молодим фермерам для ведення діяльності на пільгових умовах;
- запровадження додаткових платежів для господарств, які працюють на територіях із природними обмеженнями;
- обов'язкове дотримання фермерськими господарствами органічних систем землеробства. Неорганічне землеробство не має загрожувати навколишньому середовищу [11].

У дотриманні вищезазначеного важлива роль відводиться підготовці кадрів, які зацікавлені у збереженні довкілля, природних ресурсів, у тому числі тих, що необхідні для рекреаційної діяльності. І тут важлива роль відводиться екологічному вихованню (рис. 3).

Рис. 3. Основні складові екологічного виховання

Джерело: розроблено авторами.

Основним завданням екологічного виховання є виховання підростаючого покоління та молоді бережливо, відповідально ставитися до всього живого, що оточує людину [12; 13].

Екологічне виховання спрямоване на сприяння успішному (раціональному) використанню природних ресурсів, збереження довкілля, формування екологічної культури.

Подальше вдосконалення екологічного виховання сприятиме підвищенню взаємодії туристів із навколишнім природним середовищем, вихованню в туристів здатності не лише насолоджуватись природою, а й дбати про її майбутнє, позитивно впливати на екологічну ситуацію, у тому числі через налагодження ефективних комунікацій з адміністраціями природно-заповідних центрів з метою оздоровлення екологічної ситуації на відповідних територіях [14; 15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Екологічний туризм залежить від:

- наявності відповідної матеріально-технічної бази та ефективності її використання;
- стану кооперування коштів різних суб'єктів господарювання;
- відсутності нормативно-правової, методичної, організаційної та інформативної підтримки з боку держави. Особливо це помітно в малих містах і в сільській місцевості, що негативно позначається на соціально-економічному стані зазначених поселень;
- співпраці органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських і професійних організацій та підприємницьких структур у сфері туристичної діяльності;
- державного регулювання туристичної галузі щодо впровадження відповідних кроків інтеграції України у міжнародний ринок екологічних туристичних послуг з урахуванням її реальних можливостей. Зрозуміло, що саме держава формує основні умови функціонування суб'єктів туристичної діяльності як на національному, так і на міжнародному ринках.

Аналіз послуг екологічного профілю туристичної сфери України свідчить, що значна частина з них вийшла на цивілізований ринок. Проте наразі відсутня єдина система вимог до зазначених послуг. У сільській місцевості, наприклад, кожен оператор зазначених еколого-туристичних послуг сам визначає якість послуг, які він надає.

Водночас здійснений аналіз основних показників еколого-безпечного середовища вказує на невідповідність еколого-туристичних послуг міжнародним стандартам. З огляду на це подальший розвиток, що визначає провідний тренд формування еколого-

безпечного соціального середовища як важливої складової сталого розвитку, щодо туристичної сфери має базуватись на:

- модернізації інфраструктури всіх складових екологічного туризму;
- запроваджені практики прямого фінансування з державного та місцевих бюджетів заходів щодо розвитку екологічного туризму;
- облаштуванні маршрутів, місць для відпочинку в лісах і гірських районах, оглядових майданчиків та формування центрів туристичної екологічної інформації тощо.

Все це сприятиме прискоренню сталого соціально-економічного розвитку в нашій країні.

Література

1. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / автори-укладачі: В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух; передмова В. М. Литвина. Київ : Видав. дім «Слово», 2006. 372 с.
2. Герасимчук Н. А. Місце і роль агротуризму в розвитку малих сільськогосподарських підприємств України та Польщі. *Наукові записки КУТЕП: щорічник*. Вип. 3. Київ : Знання України, 2003. С. 343–350.
3. Корбут Г. О. Необхідність розвитку екологічного туризму. *Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : ЖФ КІБІТ, 2008. С. 41–45.
4. Куриш В., Чопик Р., Смульський Я. Нетрадиційні засоби фізичної культури у профільному навчанні із спортивного туризму – актуальність впровадження. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю. Львів : ЛДУФК, 2008. С. 119–124.
5. Киф'як В. П. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Книги-XXI, 2000. 300 с.
6. Савчук М. В., Козловський О. Ю. Туристські походи – один із шляхів екологічного виховання молоді. *Наука. Молодь. Екологія* : зб. тез I міжвуз. наук.-практ. конф., 9–10 черв. 2005 р. Житомир : ВОД Житомирського ЦНТІ, 2005. С. 38.
7. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
8. Сухомлинский В. А. Родина в сердце. 2-е изд. Москва : Молодая гвардия, 1980. 175 с.
9. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
10. Соціальний капітал України: теоретико-методологічні основи формування : монографія / С. І. Бандур, Л. Г. Богуш, Т. А. Заяць та ін. ; за ред. С. І. Бандура / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ : РВПС України НАН України, 2010. 210 с.

11. Концептуальні засади соціально-екологічного розвитку сільських територій / О. М. Бородіна, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. ; за ред. Я. В. Остафійчука / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 48 с.
12. Гудзь Ю. П., Надворний В. Г. Екологічне виховання студентської молоді в педагогічному вузі. *Проблеми екологічної освіти та виховання*. Київ : КДПІ, 1989. С. 16–21.
13. Бровдій В. М. Екологічна підготовка майбутнього вчителя. *Паросток*. 2001. № 1. С. 3.
14. Кузьменко О. Екологічний туризм: поняття та особливості організації. *Схід*. 2002. 2(45). С. 13–17.
15. Мазуров Ю. Л. Экологический туризм на постсоветском пространстве: потенциал и перспективы. *Туристский феномен: экономические, социальные, экологические и культурно-исторические предпосылки и последствия* : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. (Святогорск, 14–16 мая 2002 г.) / Донецкий институт туристического бизнеса. Донецк, 2002. С. 293–296.

References

1. Smolij, V. A., Fedorchenko, V. K., & Tsybukh, V. I. (2006). *Entsyklopedychnyy slovnyk-dovidnyk z turyzmu* [Encyclopedic dictionary-reference book on tourism]. Kyiv: Vydavnychyy dim "Slovo. 372 p. [in Ukrainian].
2. Herasymchuk, N. A. (2003). Mistse i rol' ahroturyzmu v rozvytku malykh sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv Ukrayiny ta Pol'shchi [The place and role of agritourism in the development of small agricultural enterprises in Ukraine and Poland]. *Naukovi zapysky KUTEP: shchorichnyk*, 3, 343-350 [in Ukrainian].
3. Korbut, H. O. (2008). Neobkhidnist' rozvytku ekolohichnoho turyzmu [The need to develop eco-tourism]. Aktual'ni problemy, suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku industriyi turyzmu v Ukrayini: materialy II mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsyy [Current issues, current status and prospects for the development of the tourism industry in Ukraine: materials of the II international scientific-practical conference]. Zhytomyr. P. 41-45. [in Ukrainian].
4. Kurysh, V., Chopyk, R. & Smul's'ky, Ya. (2008). Netradytsiyni zasoby fizychnoyi kul'tury u profil'nomu navchanni z sportyvnohoturyzmu – aktual'nist' vprovadzhennya. [Non-traditional means of physical culture in specialized training in sports tourism – the relevance of implementation]. Problemy aktyvizatsiyi rekreatsinyo-ozdorovchoyi diyal'nosti naselennya: materialy VI Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu [Problems of intensification of recreational and health-improving activity of the population: materials of the VI All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation]. L'viv. P. 119-124 [in Ukrainian].
5. Kyf'yak, V. P. (2000). Orhanizatsiya turystychnoyi diyal'nosti v Ukrayini [Organization of tourist activity in Ukraine]. Chernivtsi: Knyhy-XXI. 300 p. [in Ukrainian].

6. Savchuk, M. V. & Kozlovskyy, O. Yu. (2005). Turyst-s'ki pokhody – odyń iz shlyakhiv ekolohichnoho vykhovannya molodi [Hiking is one of the ways of ecological education of youth]. Nauka. Molod'. Ekolohiya: Zbirnyk tez I mizhvuzivs'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 9-10 chervnya 2005 roku [Science. Young. Ecology: Proceedings of the First Interuniversity Scientific and Practical Conference, June 9-10, 2005]. Zhytomyr. P. 38 [in Ukrainian].
7. Putsenteylo, P. R. (2007). Ekonomika i orhanizatsiya turystychno-hotel'noho pidpryyemstva. Navchal'nyy posibnyk [Economics and organization of tourist and hotel enterprise. Tutorial]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi. literatury. 344 p. [in Ukrainian].
8. Sukhomlinsky, V. A. (1980). Rodina v serdtse [Homeland in the heart]. Moscow: Molodaya gvardiya. 175 p. [in Russian].
9. Edited by Paton, B. Ye. (2012). Natsional'na paradyhma staloho rozvytku Ukrayiny [National paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: PI IEESD of the NAS of Ukraine. 72 p. [in Ukrainian].
10. Edited by Bandur, S. I. (2010). Sotsial'nyy kapital Ukrayiny: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya: monohrafiya [Social capital of Ukraine: theoretical and methodological bases of formation: monograph]. Kyiv: Council for the Study of Productive Forces of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. 210 p. [in Ukrainian].
11. Edited by Ostafiychuk, Ya.V. (2014). Kontseptual'ni zasady sotsial'no-ekolohichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy [Conceptual principles of socio-ecological development of rural areas]. Kyiv: PI IEESD of the NAS of Ukraine. 48 p. [in Ukrainian].
12. Hudz', Yu.P. & Nadvornyy, V.H. (1989). Ekolohichne vykhovannya student-s'koyi molodi v pedahohichnomu vuzi [Ecological education of student youth in pedagogical high school]. Problemy ekolohichnoyi osvity ta vykhovannya [Problems of ecological education and upbringing]. Kyiv. P. 16-21 [in Ukrainian].
13. Brovdiy, V. M. (2001). Ekolohichna pidhotovka maybutn'oho vchytelya [Ecological training of the future teacher]. *Parostok*, 1, 3 [in Ukrainian].
14. Kuz'menko, O. (2002). Ekolohichnyy turyzm: ponyattya ta osoblyvosti orhanizatsiyi [Ecological tourism: concepts and features of the organization]. *Skhid*, 2(45), 13-17 [in Ukrainian].
15. Mazurov, Yu.L. (2002). Ekologicheskyy turizm na postsovetskom prostranstve: potentsial i perspektivy [Ecological tourism in the post-Soviet space: potential and prospects]. Turistskiy fenomen: ekonomicheskkiye, sotsial'nyye, ekologicheskkiye i kul'turno-istoricheskkiye predposylki i posledstviya: Materialy IV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (Svyatogorsk, 14-16 maya 2002 g.). Donetskyy institut turisticheskogo biznesa [Tourism phenomenon: economic, social, environmental and cultural-historical preconditions and consequences: Materials of the IV International Scientific and Practical Conference (Svyatogorsk, May 14-16, 2002). Donetsk Institute of Tourism Business]. Donetsk. P. 293-296 [in Russian].

Статтю отримано 28 березня 2021 р.

Article received March 28, 2021